

65.3 (Чер)

V K17

уер

L.

LIII

Календарь 1914 г. к. к.

Лозий Л. Л.

Прому Комитету признания на
на значительный рас.

(пу Карсон 5 ноября 1914 г.)

63.3(44ч)

Р К 17

НБ ПНУС

760731

КАЛЕНДАР

РУСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗА .....

НА 1914 РІК

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125268

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
РІЧНИК ТРЕТІЙ 76 07 31

інв. №

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

3 ДРУКАРНІЙ ШКОЛІ ВОЛІ",
316 N. Washington Ave., Scranton, Pa.

1113. №
1913.

ЦИТАЛЬНИЙ ЗАП. УЧАСНИК

Вас. Стефаник.

КАМІННИЙ ХРЕСТ.

I.

Від коли Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, від тоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлюю і нашильник, а на себе Іван накладав малу, мотуз'яну шлюю. Нашильника не потребував, бо лівою рукою спирав може ліпше, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля, або гній у поле, то однако і на кони і на Івані жили виступали однако їм обом під гору посторонки моцували ся як струни і однако з гори волочили ся по землі. До гори лїз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолї трїснув, така велика жила напухала йому на чолї. З гори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивала ся сітею синїх жил, як ланцюхом із синьої стали.

Нераз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною доріжкою. Шлії не мав на собі, лишень ішов із правого боку і тримав дишель як би під пахою. І кінь і Іван держали ся крепко, бо оба відпочали через ніч. То як їм лучало ся сходити з горба, то бігли. Бігли в долину і лишали за собою слїди колїс, копит і широчезних пят Іванових. Придорожнє зїля і бадил'я гойдало ся, вихотувало ся на всі боки за возом і скидало росу на ті слїди. Але часом серед найбільшого розгону, на самїй серединї гори Іван починав налягати на ногу і спирав коня. Сїдав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забив ся.

— Та цу ногу санов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван із пересердя.

— Дїду Іване, а батюгов того борозного, най біжит, коли овес поїдає... Се хтось так брав на сьміх Івана, що видїв його патороч зі свого поля. Але Іван здавна привик до таких сьміхованцїв і спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далї в ногу і встаючи казав:

— Не бі си, вігниєш тай сам віпадеш, а я не маю чьису з тобов панькати си...

А ще Івана кликали в селї Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, якби два залїзні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

Як прийшов із войська до дому, то не застав ні тата, анї мами, лишень хатчину завалену. А всего маєтку лишив йому тато букату горба, що найвисшого і що найгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок і зївав він ярами та печерами під небеса, як страшний

велитень. Ніхто не орав його і не сїяв і межі нїякої на нїм не було. Лиш один Іван узяв ся своєю пайку копати і сїяти. Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком на верх. Часом на долїшні ниви спадав із горба його голосний крик:

— Е-ех, мой, як тобов грїну, тай по нитці розлетиш си, який жес тьжкий!

Але відай ніколи не гримнув, бо шкодував міха і поволи його спускав із плечий на землю. А раз вечером оповідав жінці і дітям таку причуду.

— Сонце пражит, але не пражит, аж вогнем сипле, а я колїнкую з гном на верьх, аж шкіра з колїн обскакує. Піт ізза кожного волоска просїк, тай так ми солоно в ротї, аж гірко. Ледви я добив си на гору. А на горі такий вітрец дунув на мене, але такий легонький, що аж! А підїт же, як мене за мінуту в попередї зачїло ножами шпикати — гадав-сми, шо мину си!

Від сеї пригоди Іван ходив усе зібганий у поясі, а люде прїзвали його Переломаний.

Але хоч чом грїб його переломив, то політки давав добрі. Іван бив палї, бив кіля, виносив на него тверді кидки трави і обкладав свою частку довкола, аби осїнні і весняні дощі не сполїкували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тїм горбі.

Чим старів ся, тим тяжше було йому, поломаному, сходити з горба.

— Такий песїй горб, що стрїмголов у долину тручьє!

Нераз, як заходьче сонце застало Івана на верьху, то несло його тїнь із горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягла тїнь Іванова, як велитня схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тїнь і говорив горбови:

— Отос нї, небоже, зібгав у дугу! Але доки нї ноги носьє, то мус родити хлїб!

На иньших нивах, що Іван собі купив за гроші принесені з войська, робили сини і жінка. Іван найбільше коло горба заходив ся.

Ще Івана знали в селї з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на великдень, і що курей зїдїрував. То так він їх научував, що жадна не важила ся поступити на подвіре і порпати гній. Котра раз лапкою драгнула, то вже згинула від лопати або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелила ся, то не помогло.

Тай хиба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми десїть рік у воську, та я стола не знав тай коло стола минї їда не йде до трунку.

Отакий був Іван, дивний і з натурою і з роботою.

II.

Гостей у Івана повна хата, газди і газдинї. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважили ся до Канади, а старий мусїв у кіпці

подати ся.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видно, каменів, бо слова не годеи був заговорити.

— Дякую вам файно, газди і газдині, шосте ні мали за газду, а мою за газдиню....

Не договориуав і не пив до нікого, лиш тупо глядів наперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожде її слово головою потакууав.

То як часом якась долішня філя викарбутить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі, фосфоричні зьвізди. Блимає той камінь мертвими блисками відбили від сходу і заходу сонця і камяними очима своїми глядять на живу воду і сумує, що не гнітять його тягар води, як гнітив від віків. Глядять із берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Іван дивив ся на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волосем, як гривою кованою зі сталевих ниток і договориуав:

— Та дякую вам красно, та най вам Бог даст, шо собі в него жьбдаєте. Дай вам Боже здоровя, діду Міхайте....

Подав Михайлови порцію і цілували ся в руки.

— Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі та най Господь милосерний щасливо запровадит вас на місце тай допоможе ласков своєв наново газдов стати!

— Коби Бог позволив.... Газди, а проше, а доцьгніт же... Гадав-сми, шо вас за стів пообсаджую, як прийдете на весіле синове, але инакше зробило си. То вже таке настало, що за що наші діди тай тати не знали, то ми мусимо знати. Господня воля! А закунтентуйте си, газди, тай вібачийте за решту.

Взяв порцію горівки тай підійшов д' жінкам, шо сиділи на другім кінці стола від постелі.

— Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напити си. Дивю си на вас тай ми, як якис казав, молоді літа нагадуют си. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопенна дівка, годна-сте були! То-сми за вами неодну нічку збавив, то-сте в данци ходили як сновавка — так рівно! Ба, де кумо, тоті роки наші! Ану -ко пережийте тай вібачийте, шо-м на старість данец нагадав. А проше...

Глянув на свою стару, шо плакала межи жінками і виймив із паухи хустину.

— Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обітри си, аби я тут ніяких плачів не видів! Гостий собі пильнуй, а плакати ще доста чьису, ще так си наплачеш, шо очи ти витечут..

Відійшов до газдів і крутив головою.

— Шос бим сказав, та най мовчу, най шіную образи в хаті і вас яко грешних. Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти! Адї, видити, як плаче, та на кого, на мене? На мене, ґаздине моя? То я тебе викорінував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу тай підеш у ту Гамерику як Жидівка.

— Куме Іване, а лишіт же ви собі жінку, таже вона вам не воріг тай дітем своїм не воріг, та її банно за родом тай за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріт анї дзелень! То її банно, а я тудя з віскоком іду?!

Заскреготав зубами як жорнами, погрозив жінці кулаком як довбнею і бив ся в груди.

— Озміт та вгатіт ми сокиру отут у печінки, та може той жовч нукне, бо не вітримаю! Люде, такий туск, такий туск, шо не памньятаю, шо ся зо мнов робит!

III.

— А проше, ґазди, а озміт же без царамонії та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Тай мині старому не дивуйте си, шо трохи втираю на жінку, але то не за дурно, ой, не за дурно. Цего би ніколи не було, як би не вона з синами. Сини, уважьнете, письменні, так як дістали якес письмо до рук, як дістали якус папу, та як підійшли під стару, тай пилили, пилили, аж перерубали. Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Канада, тай Канада. А як ні дотиснули, як-см видів, шо однако ні мут отут на старість гризти як не піду, тай-см продав усе шо до крішки. Сини не хотьи бути наймитами післі мої голови тай какут: “Ти наш тато, тай заведи нас до землі та дай нам хліба, бо як нас розділш, тай не буде з чим кивати си”. Най їм Бог помагас їсти тот хліб, а мині однако гинути. Але, ґазди, а мині переломаному до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кости дрихлаві, шо заки їх рано зведеш до куни, то десіть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропаало, а ви собі туск до голови не припускайте. А може як нам дорогу покажете, тай усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народа здержіти тай кількі біді вітримати. Мужик не годен і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема і пшениці нема. А податки пакипают: шо-с платив лева, то тепер петь, шо-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой з’золили нас, так нас ймили в руки, шо з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хиба лиш втїкати. Але колис на ці землі буде покаяніє, бо на-рід поріже си! Не маєте ви за чим банувати!...

— Дькую вам за це слово, але его не приймаю. Певне, шо нарід поріже си. А тож Бог не гніває си на таких, шо землю на гиндель пускают? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді ґазди мудрі настали, такі фаєрмани, шо за землев не згоріли. А дивіт шо си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то душлава

верба, кини палцем, тай маком сьиде! Та гадаєте, шо вона зайде на місце? От, переверне си дес у окіп тай пси розтыгнут, а нас поженут далі і подивити си не дадут! Вітки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди-ж!

Прийшла Іваниха старенька і сухонька.

— Катерино, шо ти собі, небого, у свої голові гадаєш? Де тьи покладу в могилу? Ци риба тьи має з'їсти? Та тут порьидні рибі нема шо на один зуб узьити. Адї!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кости. Куду цему, ґазди, йти з печи? Була-с порьидна ґаздиня, тьижко-с працювала, не ґайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібралас си. Адї, видиш де твоя дорога тай твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

— Не хотїла йти на цу Канаду, то шідемо сьвітами і розвіємо си на старість як лист по поли. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпроцити си. Так, як слюб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпроцити си з тобов на смерть. Може тебе так кинут у море, шо я не буду видїти, а може мене кинут, шо ти не меш видїти, та прости ми, стара, шо-м ти нераз догорив, шо-м може тьи коли скривдив, прости минї і перший раз і другий раз і третий раз.

Цілювали ся. Стара впала Іванови на руки, а він казав:

— А то тьи, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слів уже ніхто не чув, бо від жіночого стола надбіг плач як вітер, що з помежи острих мечів повіяв та всі голови мужиків на груди похилив.

IV.

— А тепер ступай собі, стара, межи ґаздинї та пильнуй, аби кожду своє дійшло та напий си раз, абим тьи на віку видїв пену.

— А вас, ґазди, я ще маю на два ґатунки просити. Дес може сини пустьки в село на пошту, шо нас із старов уже нема. Та бим просив вас, абисте за нас наймили служебку тай абисте си так як сегодне зійшли на обїдец та віказали очинаш за нас. Може Пан Бог менше грїха припише. Я гроші липу Яковови, бо він молодий тай слухний чоловік та не сховає дїдів ґрейцірь.

— Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо...

Іван задумав ся. На його тварі малював ся якийсь стид.

— Ви старому не дивуйте си тай не сьмійте си з діда. Минї самому гей устид вам це казати, але здає ми си, шо бим грїх мав, якбим цего вам не сказав. Ви знаєте, шо я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м го віз і гірко-м го на верьх вісажував, алем поклав. Такий тьижкий, шо горб го не скине, мусит го на собі тримати так, як мене три-

мав. Хотів-ем кілька пам'ятки по собі лишити.

Стулив долоні в трубу і притискав до губів.

— Так баную за тим горбом, як дитина за цнцков. Я на нім вік свій спендив і окалічів-ем. Кобим міг, тай бим го в пазуху сховав, тай взьвз з собов у сьвіт. Банно ми за найменшов крішков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.

Очи замиготіли великим жалем, а лице задрожало, як чорна ріля під сонцем дροжить.

— Оцеї ночи лежу в стодолі та думаю, та думаю: Господи милосерний, ба шом так глибоко зогрішив, шо женеш ні за сьвітові води? Я ціле жите лиш роб тай роб тай роб! Нераз, як днинка кіньчила ся, а я впаду на ниву тай ревно молю си до Бога: Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працювати, хиба бих не міг ні руков, ні ногов кинути...

— Потім мене такий туск напав, шо-м чиколопки гриз і чуер собі микав, качьив-ем си по соломі як худобина. Тай нечисте цукнуло си до мене! Не знаю і як і коли вчинив-ем си під грушков з воловодом. За малу філю був бим си заьгиг. Але Господь милосерний знав, шо робит. Нагадав-ем собі за свій хрест тай мене гет відійшло. Ий, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько тай якос ми лекше стало.

— Аді, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не віходит ми з голови. Таки го вижу тай вижу, тай умирати буду тай буду го видіти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав тай на нім забув-ем, силум мав тай на нім лишив-ем.

Одна сльоза котила ся по лиці, як перла по скалі.

— Та я вас просю, ґазди, аби ви, як мете на сьвіту неділю поле сьвітити, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжит та най покронит хрест сьвіченов водицев, бо знаєте, шо ксьондз на гору не піде. Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте мині мого хреста ніколи не минали. Буду за вас Бога на тім сьвітї просити, лиш зробіт дїдови его волю.

Як коли би хотів рядом простелити ся, як коли би добрими, сивими очима хотів на віки закопати в серцях гостей свою просьбу.

— Іване, куме, а лишіт же ви туск на боці, гет его відкиньте. Ми вас усе будемо нагадувати, раз на завше. Були-сте порьядний чоловік, не лїзли-сте натарапом на нікого, нікому-сте не переорали, анї не переєїяли, чужого зеренця-сте не порунтали. Ой, ні! Мут вас люде нагадувати тай хреста вашого на сьвіту неділю не минут.

Отак Михайло розводив Івана.

V.

— Вже-м вам, панове ґазди, все сказав, а тепер хто ні любить, та тот буде пити зо мнов. Сонечко вже над могилов, а ви ще порцію горівки

зо мнов не віпили. Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом, то буду з ними пити, а хто ні навидит, той буде також.

Почала ся п'ятика, та п'ятика, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжи, що заступила ціле подвірє.

— Мой, маєте так данцювати, аби земля дудніла, аби одної травички на току не лишило си!

В хаті всі пили, всі говорили, а ніхто не слухав. Бесіда йшла сама для себе, бо треба її було конче сказати, мусіло ся сказати, хоч би на вітер.

— Як-ем го віпуцував, то був віпуцований, котре чорний, то як сріблом посипав по чорну, а котре білий, то як масло сніг помастив. Коні були в мене в ордунку, цісар міг сідати! Але-м гроший мав, ой мав, мав.

— Кобим учинив си перед такої пустині — лиш я та Бог аби був! Абим ходив як дика звір, лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. Отогди би називало си, шо-м пан! А ца земля най западає си, най си і зараз западе, то-м не згорів. За чим? Били та катували наших татів, та в ярем запрыгали, а нам уже кусня хліба не дают прожерти... Е, коби то так по мому...

— Ще не находив си такий секвертант, аби шо з него стьнг за податок, ой, ні! Був Чьих, був Німец, був Поляк—г...., пробачьйите, взяли. Але як настав Мадзур, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, Мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...

Всякої бесіди було багато, але вона розлітала ся в найріжніші сторони як падгнилі дерева в старім лісі. В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість скрипки врзував ся спів Івана і старого Михайла. Той спів, що його нераз чути на весілях, як старі хлони доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Ідуть слова тих співанок, як жовте осінне листє, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а воно раз-нараз з'упиняє ся на кождім ярочку і дροжить подертими берегами, як перед смертю.

Іван тай Михайло отак співали за молодії літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не хотіли назад вернути ся до них навіть у гості.

Як де підтягали в гору яку ноту, то стискали ся за руки, але так кріпко, аж сугасти хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахиливали ся до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілювали ся, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: Ой, Іванку, брате, ой, Міхайле, приятелю!

VI.

— Дьидю, чуєте, то вже чьис віходити до колїї, а ви розсьшівали си як за добро-миру.

Іван витріщив очи, але так дивно, що син побілів і подав ся назад тай поклав голову в долонї і довго щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір инц, цвай, драй! Ходи, уберемо си по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обое.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач. Жінки заломили руки і так сплетені держали над старою Іванихою, аби щось із гори не впало і її на місці не роздавило. А Михайло ймив Івана за браки і шалено термосив ним і верещав як стеклий.

— Мой, як-ес газда, то фурни того катране з себе, бо тьи віполічкую як к...!

Але Іван не дивив ся в той бік. Ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки минї грай, по панцки, мам гроші!

Люде задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

На подвірю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепила ся руками порога і приповідала:

— Ото-сми тьи віходила, ото-сми тьи вігризла одими ногами!

І все рукою показувала в повітря, як глибоко вона той поріг виходила.

VII.

Плоти по-при дороги тріщали і падали — всі люде випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одїню і що хвиля танцював польки.

Аж як усі з'упинили ся перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочунав ся і показував старій хрест.

— Видиш, стара, наш хрестик? Там є вібито і твоє намено. Не біси, є і мое і твоє...